

Алла КОВАЛЬОВА

**ОСВОЄННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДЖЕРЕЛ
В ІСТОРИЧНИХ СТУДІЯХ:
із досвіду США***

Джерельна база історичної науки нині зазнає кардинальних змін. Це пов'язано передусім з появою і широким розповсюдженням інформаційних ресурсів у електронному форматі. Натомість, вітчизняним дослідникам притаманне стримане, а подекуди упереджене ставлення до інформації на електронних носіях. Така позиція, безумовно, має раціональне пояснення. Адже цифрові матеріали не можуть вважатися цілком надійними через їх вразливість, недосконалу систему зберігання, певні особливості (проблематичність з'ясування достовірності, автентичності та незмінності) тощо. Слід вказати також на невизначеність правового статусу електронних документів та недостатній рівень володіння комп'ютером істориками-науковцями, особливо старшого покоління. В означеній ситуації традиціоналісти під гаслом збереження історичної науки від профанації і зловживань відмовляються від використання величезного масиву нових джерел.

Визнаючи складність цієї проблеми, все ж не можна цілком погодитися з ігноруванням цифрового інформаційного простору. Аргументом на користь необхідності опрацювання електронних ресурсів є не тільки їх кількість, що невпинно зростає, а й нова якість, органічний зв'язок із сучасними світовими проблемами. Отже, використання цих ресурсів сприяє розширенню тематики досліджень, новим підходам до методології історичних студій. Зрештою, в умовах сучасного (електронного) етапу інформаційної революції поповнювати лави "контрреволюціонерів" означає скотитися на позиції середньовічних супротивників книгодрукування. Останні теж посилалися на безлад у царині науки і освіти, що може утвердитись через появу численних неконтрольованих першодруків. Отже зміна інформаційних технологій у всі часи для науково-освітньої громади була справою складною і болісною. Проте,

* Автор статті щиро дякує працівникам Інформаційного центру при Посольстві США в Україні, зокрема, Віталію Макаренку та Олені Шкурат за кваліфіковану допомогу в пошуку необхідної інформації та корисні рекомендації під час роботи над цією статтею.

академічна спільнота завжди успішно освоювала різного роду інновації і завдяки цьому отримувала поштовхи для подальшого плідного розвитку. Тож, у цьому випадку перспективнішим є конструктивний підхід до використання електронних джерел на основі ретельного опрацювання відповідної вітчизняної та зарубіжної практики.

З цієї точки зору одним із оптимальних варіантів можна вважати вивчення досвіду Сполучених Штатів Америки. Неабиякий технічний поступ, традиції інформаційної свободи та нагальна необхідність забезпечити національну безпеку стимулювали утворення в США всеосяжного цифрового простору. Це спонукало американських дослідників, у тому числі й істориків, переглянути усталені наукові підходи та стратегії. Їхня діяльність у цьому напрямку заслуговує на особливу увагу науковців. Натомість, українська наукова спадщина із вказаної проблеми є відносно обмеженою і фрагментарною. Вона складається з доробку архівознавців, яких цікавлять передусім питання концентрації і зберігання електронних ресурсів, та працівників бібліотек, зосереджених на проблемах опрацювання електронних надходжень. Тому тематика кіберпростору США ними розглядається побіжно й епізодично¹. Водночас, зарубіжні, зокрема, американські дослідники, є набагато активнішими у висвітленні проблем використання електронних джерел².

Метою цієї статті є стислий огляд досвіду США у використанні електронних джерел в історичних студіях.

Серед ключових понять проблеми ширшим за змістом і ужитком є поняття “історичне джерело”. Відповідно до його усталеного визначення історичним джерелом є “...носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності”³. Історична інформація фіксується на різноманітних носіях, у тому числі засобами електронної техніки – в такому разі може йтися про історичні джерела у цифровому форматі. Поряд з тим широко використовується вужче поняття “електронний ресурс”. Його узагальнені характеристики на основі відповідної міжнародної нормативної документації фахівці зводять до наступних атрибутів: подання інформації у цифровому вигляді; потреба у програмних і апаратних засобах для її сприйняття людиною; необхідність телекомунікаційних засобів для отримання і розповсюдження інформації⁴. Специфічним різновидом електронних ресурсів визнається певна частина інтегрованого ресурсу (оновлюванні веб-сайти, електронні енциклопедії тощо), визначення якого пропонується Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та інститутів⁵. Порівняно вужчим є також поняття “електронний документ”, який у вітчизняному контексті вживається переважно у правовому значенні. У більшості країн світу, в тому числі в Україні⁶, проголошена цілковита юридична рівноправність електронного і традиційного паперового документів. Слід взяти

до уваги і наявність певної термінологічної диференціації щодо поняття “документ” в Україні і США. В останніх оперують двома схожими термінами – “document” та “record”, які дещо різняться за своїм змістом. Термін “records” можна перекласти як “документи діловодства”, оскільки вони включають не всі види документів, а лише такі, що утворюються або отримуються тією чи іншою організацією під час її повсякденної діяльності, а також виконання нею своїх юридичних зобов’язань⁷. Втім, згадані відмінності не є істотними і подані лише з метою запобігання можливим непорозумінням. Позаяк, будь-який ресурс чи документ у електронному форматі можуть слугувати історичним джерелом.

Академічна спільнота США значною мірою інтегрована у міжнародні наукові дослідження з використання та збереження електронної інформації, активно співпрацює з науковцями інших країн шляхом участі у різного роду форумах і проектах. Утворення і функціонування цифрового ресурсного поля США також підпорядковано певним загальним для всього світу схемам. Проте, формування електронного простору Америки має деяку специфіку. Тому необхідний комплексний аналіз ситуації, враховуючи як вплив цифрового інформаційного мейнстріму, так і особливості локального характеру.

Формування і використання електронних джерел у США, як і в багатьох інших країнах, спиралося на певні правові норми, інфраструктуру та правила і традиції, започатковані суспільними і академічними інституціями. Провідним стимулом для розробки законодавства щодо нових цифрових технологій тут теж слугували інформаційні потреби суспільства. Відповідна законодавча база цієї країни формувалась еволюційним шляхом, спираючись переважно на власний доробок. Традиції захисту інформаційних свобод сягають у далеку давнину американської історії. Як відомо, перша поправка до Конституції США гарантувала свободу висловлювання, зокрема, у царині преси. Остання, на думку американців, мала обмежити інформаційну монополію державних органів. Натомість, повноцінного наповнення ця норма набула значно пізніше, у 1966 р., коли став чинним важливий для суспільства юридичний документ – Закон про свободу інформації. Слід зазначити, що вільний доступ до інформаційних ресурсів посідає особливе місце у системі американських цінностей. Достатньо вказати на такий характерний факт, що в судових справах про дифамацію проти мас-медіа у США саме позивач має довести неправдивість інформації, котра ним заперечується. Відтак, у ціннісній ієрархії американців право на інформацію стоїть вище, ніж достовірність окремого інформаційного повідомлення. Такому поблажливому ставленню до постачальників інформаційних матеріалів сприяє і широко розповсюджена практика судового розгляду недобросовісного ставлення преси до інформації, яка суттєво нейтралізує негативні наслідки медійних зловживань. До того ж вва-

жається, що попри свою суб'єктивність, залежність від фінансів й інші загальновідомі вади, засоби масової інформації завдяки їх чисельності і відсутності монополії є меншим злом порівняно з державними органами, які не можуть бути об'єктивними у висвітленні подій через своє намагання повернути існуючу інформацію на свою користь.

Зрозуміло, що такий стан речей стимулював постійне розширення сфери дії інформаційних свобод із залученням новітніх науково-технічних досягнень. Із розвитком цифрових технологій у медійному просторі США виникла потреба внести до Закону про свободу інформації відповідні зміни. Це і було зроблено спеціальною поправкою (The Electronic Freedom of Information Act Amendments of 1996) до вказаного закону⁸.

Перспективною у цьому напрямку була так звана інформаційна супермагістраль (Information Highway), що передбачала утворення комплексу електронних ресурсів у поєднанні із світовою телекомунікаційною інфраструктурою. Її розроблення і впровадження здійснювалися з ініціативи і підтримки федеральної адміністрації США, починаючи від 1993 року⁹.

З метою реалізації цього проекту в США було ухвалено низку законодавчих актів. Серед них найважливішим можна вважати Закон про авторське право на електронні видання (Digital Millennium Copyright Act of 1998), який регулював правовідносини у галузі електронних матеріалів¹⁰ і Закон про електронний уряд (E-Government Act of 2002), що упорядковував електронний державний документообіг¹¹. Слід нагадати, яким гальмом для створення електронних ресурсів зазвичай стає юридична неврегульованість питань авторського права, щоб зрозуміти величезне стимулююче значення американського закону про права на цифрові видання. Все ж тут треба вказати на розбіжності у підходах до авторського права в Європі та США. Річ у тім, що відповідне американське законодавство спирається на англосаксонську систему, яка віддає пріоритет прав на друковану роботу видавцю. Водночас, існує протиріччя у вигляді концепції "Fair Use", коли виключні права видавничих установ обмежуються на користь споживачів інформаційної продукції¹². Європейське законодавство виходить з юридичної практики, що склалася ще за часів Великої французької революції. Європейські законодавці визнають пріоритет прав автора друкованого видання. Однак, вказані розбіжності означають лише недоцільність сліпого копіювання американського досвіду іншими країнами, оскільки європейське законодавство теж захищає не тільки приватні, а й суспільні інтереси. Слід також зазначити, що законодавчі акти щодо електронного уряду мають у США міцне підґрунтя, спираючись на федеральні закони, які пройшли складну процедуру обговорення і ухвалення у вищому законодавчому органі країни. Нарешті, необхідно вказати, що законодавча

робота з удосконалення американського законодавства в електронному просторі не припиняється. Про це свідчать, зокрема, останні ініціативи: подані на розгляд Конгресу законопроекти – Закон про свободу у глобальній он-лайн системі (Global Online Freedom Act of 2007)¹³, Закон про збереження свободи у Інтернеті (Internet Freedom Preservation Act of 2007)¹⁴ тощо. Підсумовуючи сказане, можна визнати, що згадані вище юридичні документи на федеральному рівні заклали підвалини широкого використання електронних джерел в усіх сферах американського суспільства, у тому числі й у науковому світі.

Важливе значення мало й створення інформаційної інфраструктури кібернетичного простору США. З огляду на велику питому вагу і активність американського приватного сектору в цифровому полі цієї країни паралельно діяли державні та недержавні структури. Спільними зусиллями вони створили численні бази електронних ресурсів, що є у наявності на оптичних дисках або діють у режимі он-лайн. Низка дискових баз доступна не тільки американським, а й українським дослідникам, бо ці бази наявні в Інформаційному центрі при посольстві США в Україні. Серед цих ресурсів можна відзначити такі електронні бази енциклопедичного характеру: World Book Encyclopedia (багатотомне універсальне зібрання), Her Heritage (присвячена відомим американським жінкам), Government on File (відбиває широкий спектр питань щодо американського уряду), Microsoft Encarta (мультимедійне видання широкого спектру застосування) та деякі інші. Ці видання юридично рівноправні з традиційними, друкованими на папері. Більш оперативними і повнішими є он-лайн бази даних. Найбільшою і найнадійнішою серед них вважається LexisNexis – повнотекстова база даних законодавчих документів США та новин з різноманітних інформаційних джерел – газет, журналів, інформаційних агенцій. Її матеріали у 100 країнах світу використовують юристи, журналісти, представники академічних кіл і навіть американський уряд та інші офіційні структури США¹⁵. Солідну репутацію мають також First Search (бібліографічні матеріали, реферати і повні тексти статей), Stat-USA (статистична інформація різних федеральних установ США), Federal News Service (стенограми документів слухань Конгресу США, прес-брифінгів і офіційних заяв уряду США) та низка інших баз даних, які в умовах конкуренції змушені постійно підтримувати високу якість своїх інформаційних послуг.

Зусиллями бібліотек, а також архівів, які в США переважно перебувають у їхньому складі, здійснено оцифрування багатьох бібліотечних фондів та архівація цілої низки електронних джерел. Ініціатором цього виступила Бібліотека Конгресу, яка перша конвертувала свої ресурси у електронну форму. Завдяки цьому було створено велику базу даних “THOMAS” (названа на честь Томаса Джефферсона), що на безоплатній основі забезпечує інформацією величезну кількість користувачів в усьому світі¹⁶.

Нарешті, у листопаді 2005 р. Бібліотека Конгресу США ініціювала перспективний міжнародний проект зі створення Світової електронної бібліотеки (World Digital Library) – он-лайнової колекції своїх зібрань і фондів інших національних бібліотек, включаючи рідкісні та цінні видання. До роботи над ним організатори планують залучити як громадський, так і приватний сектори. Пілотна частина проекту (співпраця з корпорацією Google Inc. для опрацювання безпечних технологій копіювання) переконала організаторів у перспективності цієї роботи і в необхідності суворого дотримання авторського права.

Стратегічною відповіддю на виклик нинішнього століття стало започаткування проекту по утворенню електронних архівів США – Electronic Records Archives (ERA)¹⁷. Згідно з планом Адміністрації національних архівів і діловодства (National Archives and Records Administration – NARA) відкриття перших електронних архівів розпочиналось у 2007 р., а 2011 р. мав стати завершальним¹⁸.

Академічні кола США, будучи провідниками наукових інновацій, також не залишались осторонь цього процесу. Внесок вищих навчальних закладів країни у справу формування цифрових джерел є вагомим. Деякі університети взяли на себе створення електронних баз даних у тій чи іншій галузі. Так, Корнуельський університет, відомий своїм високим науковим рейтингом, склав електронний фонд законодавчих актів країни, яким без обмежень користується не тільки академічна спільнота, але й будь-які інші верстви американського суспільства¹⁹. Інший приклад активного втручання університетів у справи формування і збереження електронних ресурсів – Пітсбургський проект “PITT”. Внаслідок його реалізації було запропоновано дієві функціональні вимоги до системи електронного діловодства, які уможливили приймання, використання і відтворення електронних документів, застосовуючи базову модель метаданих з унікальними можливостями. Доробок науковців Школи інформаційних наук Пітсбургського університету був задіяний у міжнародному стандарті архівного описування²⁰.

Університетські спільноти та професійні асоціації почали активно розробляти правила користування і бібліографічні стандарти опису цифрових ресурсів. У межах загального міжнародного стандарту (ініціаторами якого, до речі, були американські дослідники) створено і доповнено стандартизовані варіанти оформлення посилань та списків літератури до наукових видань. Нині у США існує декілька таких версій, авторство яких належить певним фаховим асоціаціям. Найвідомішими з них є чотири стилі: APA (American Psychological Association), MLA (Modern Language Association), CBE (Council of Biology Editors) та Chicago style. Кожен з наведених стилів розрахований переважно на певну галузь науки. Так, стиль APA переважає у дослідженнях із соціальних наук, стиль MLA – у гуманітарній сфері, CBE – у галузі

природничих дисциплін, у той час як Chicago є більш універсальним²¹. Більшість американських викладачів і дослідників історичної науки віддають перевагу саме останньому, тобто чикагському стилю.

У зв'язку з цим слід звернутися до двох найбільш цитованих видань, які визначають правила і стандарти посилань на електронні джерела саме в історичних дослідженнях. Це праці Мориса Круза "Цитування електронної інформації у роботах з історії" та Мелвіна Пейджа "Короткий путівник правил цитування Інтернет-ресурсів з історії та гуманітарних наук". В обох виданнях є не тільки практичні поради, а й моделі та зразки оформлення кожного типу електронних матеріалів. Серед них – книжки, статті, періодичні видання у вигляді збірників, журналів та газет, тези, огляди, електронна пошта, форуми, чати, електронні конференції, списки розсилок, урядові публікації і видання юридичного характеру.

Особливий інтерес у виданнях обох авторів привертають методичні рекомендації щодо пошуку і використання інформації на електронних носіях. Якщо М. Пейдж лише вказав на наявність "слабких місць", що були згадані на початку цієї статті, але не дав порад, як поводитись у тому чи іншому випадку²², то М. Круз зупинився на цьому питанні докладніше. Згадуючи про небажані "сюрпризи" Інтернету, він запропонував певний алгоритм дій залежно від ситуації, що склалася. У будь-якому випадку фахівець порадив за наявності паперового варіанту видання посилатися саме на нього, або на дві версії – паперову та ту, що існує у електронному форматі. У разі несподіваного зникнення необхідних матеріалів М. Круз порекомендував звернутися до архівів електронних ресурсів, де у більшості випадків деякий час знаходиться такого роду інформація (найбільш важливі матеріали офіційно заархівовані й зберігаються у відповідних структурах згідно з правилами, які діють стосовно всіх без винятку документів). Нарешті, якщо сайт зник і знайти його неможливо, слід шукати його інформаційні еквіваленти, які у цей момент доступні досліднику, або вказати на неможливість знайти документ у примітці. Цей автор приділив увагу і проблемам перевірки добутої з Інтернету інформації, пов'язаним не тільки із згаданими вище обставинами. Річ у тім, що частина веб-матеріалів не є загальнодоступною. Певні бази даних перебувають у вільному доступі тільки за наявності відповідної ліцензії у того чи іншого освітнього або будь-якого іншого закладу. Оскільки деякі з цих баз (наприклад, LexisNexis або First Search) коштують чималу суму грошей, певна кількість університетів не можуть користуватися їхніми послугами. М. Круз радить це враховувати, хоча не вважає поважною причиною для відмови від цитування рідкісного видання, якщо цього вимагає дослідження²³. До речі, згідно з цією порадою, автор даної статті намагався не зловживати посиланнями на базу LexisNexis, можливість працюю-

вати з якою йому було люб'язно надано у Інформаційному центрі при посольстві США. Адже перевірка таких посилань можлива лише для обмеженого кола зареєстрованих користувачів. Втім, не можна сказати, що видання названих вище американських дослідників дають вичерпну відповідь на всі “каверзні” питання, які ставить дослідницька практика при використанні цифрових технологій.

У цілому інформаційно-методичне забезпечення історичних досліджень у США відзначається розгалуженістю і багатоваріантністю. За допомогою комп'ютера студенти і науковці мають доступ не лише до аналітичної літератури з історії, а й до історичних першоджерел. Для студентів складаються численні електронні довідники та путівники, наприклад: “Електронні документи в історії” (включають розділи “Джерела”, “Підручники з історії та он-лайнні програми курсів”, “Соціологічні опитування”, “Воєнні та пропагандистські плакати”, “Історіографія і відомі історики”, “Документи”, “Відео- аудіо- та анімаційні матеріали” тощо)²⁴, “Історія та Інтернет: Путівник”²⁵, “Використання першоджерел у електронній мережі”²⁶. Останнє видання запропонувало не тільки алгоритми пошуку відповідних електронних матеріалів, а й методичку оцінки отриманих документів на предмет їх наукової надійності. Зокрема, вказано, що критичний підхід до електронних джерел передбачає врахування низки специфічних факторів. Серед останніх – цілі утворення задіяного сайту, місце, звідки запозичена інформація, якість веб-дизайну, формат документа, наявність плати за користування послугами, оцінка сайту у спеціальних довідниках та ін.

Розглядаючи тему залучення електронних джерел до досліджень, не можна не торкнутися ще одного істотного для сучасної науки сюжету. Йдеться про можливість недобросовісного ставлення до наукових студій, яке в умовах неврегульованості електронної ресурсної сфери отримує додатковий стимул і містить загрозу деградації дослідницької діяльності. Американські науковці інколи згадують про можливість шахрайства (fraud, cheating, plagiarism) при використанні цифрових матеріалів, але основний напрям їхніх рекомендацій – застерегти читача від помилок і хибних кроків у тенетах всесвітньої павутини. Такий оптимістичний підхід у ставленні до користувачів електронної інформації викликаний не лише надмірною, на наш погляд, вірою у найкращі людські якості і порядність дослідників. Американська академічна спільнота має дуже жорсткі (порівняно, скажімо, з Україною) етичні стандарти, закріплені у різноманітних статутах і кодексах поведінки. Плагіат, різного роду маніпуляції з джерелами та інші види обману і шахрайства серед викладачів і студентів вважаються академічним безчестям і можуть коштувати порушникам роботи чи кар'єри. До того ж, технічні можливості університетів разом зі спеціальними методиками дають змогу успішно викривати факти порушень. Надзвичайно

дієвими є спеціальні комп'ютерні програми, які тестують публікації на предмет виявлення плагіату та інших нечесних дій в академічному середовищі. Прикладом такого роду може слугувати програма "Turnitin", якою користуються численні університетські громади²⁷. На думку американських фахівців, вона є ефективною, хоча не може вважатися цілковито досконалою. Показово, що "Turnitin" та інші подібні програми застосовується не тільки у якості контролюючого інструменту, а й як інформаційно-просвітницькі. Наприклад, в указаній програмі надано необхідну інформацію про плагіат, його різновиди (свідомий чи несвідомий), як його уникнути, правила посилання та інші корисні відомості. Парадоксально, але програмі дякують не тільки викладачі, а й студенти, які вважають, що саме завдяки перевірці почувують себе у безпеці. Подібна "санація" освітнього і дослідницького простору вважається запорукою академічної чесності переважної більшості американських науковців навіть в умовах кіберпростору.

Підсумовуючи сказане, можна дійти таких висновків.

Революційні перетворення в інформаційних технологіях призвели до кардинальних кількісних та якісних змін у джерельній базі історичної науки. Поява неосяжної кількості електронних даних з принципово іншими властивостями потребує їх переосмислення і комплексного освоєння. Однією з перших країн, що демонструє успішну практику розв'язання такого роду завдань, є США. Науково-технічні потреби, ментальні традиції та посилення зовнішніх загроз стимулювали утворення потужної цифрової мережі, якою активно користуються також освітньо-наукові інституції.

Використання цифрових ресурсів у історичних студіях США засвідчує наявність системного підходу до вирішення цієї проблеми. Підґрунтям широкого застосування електронних ресурсів у США слугує розвинена правова база. Її стрижнем є законодавчі акти стосовно інформаційної свободи американського суспільства, захисту авторського права на цифрові видання та впорядкування електронного документообігу.

Міцний правовий фундамент уможливив появу розгалуженої інформаційної інфраструктури електронних ресурсів для науково-навчальних цілей. Силами приватного і державного секторів було утворено багатоаспектні дискові та он-лайн бази даних, більшість з яких є загальнодоступними. Оцифрування бібліотечних фондів та архівних матеріалів сформувало окремий корпус електронних ресурсів і започаткувало діяльність спеціалізованих структур – електронних бібліотек та архівів.

Академічні заклади, зі свого боку, поряд із інформаційно-дослідницькою підтримкою державних ініціатив розробили власні проекти, результати яких були використані в упорядкуванні сфери електронних даних. Університетська спільнота склала стандартизовані правила опи-

сування цифрових ресурсів, опрацювала методичну складову застосування електронних джерел. Ефективному освоєнню електронних інформаційних технологій сприяють високі академічні та етичні стандарти американської науково-освітньої громади.

У цілому можна зазначити, що професійне опанування істориками цифрових даних відбувається у сприятливих умовах – юридичної врегульованості, узгоджених дій державного, приватного та громадського секторів, форсованого формування потужної бази електронних ресурсів, активної інноваційної діяльності академічної спільноти в межах жорстких етичних норм. Отже, попри наявні проблеми і виклики, умови праці з електронними історичними джерелами в цій країні максимально наближені до традиційних, а електронна джерельна мережа є досить надійною для застосування науковцями інших держав.

¹ Антоненко І., Баркова О. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // *Бібліотечний вісник*. – 2004. – № 2. – С. 11–22; Боряк Г. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб.* – Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. – К., 2002. – С. 9–28; Кисельова А. Електронна версія архівних фондів України в Інтернеті // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць*. – Вип. 7. – К., 2005. – С. 17–28; Кулешов С. Електронний документ у системі сучасного діловодства // *Архіви України*. – 2004. – № 4–6. – С. 50–53; Марченко П. Шляхи вирішення проблеми зберігання електронних документів в архіві (аналіз Інтернет-ресурсів) // *Студії з архівної справи та документознавства*. – 2004. – Т. 12. – С. 81–84; Чекмарьов О. А. Національна система електронних бібліотек / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського / Чекмарьов О. А., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. – К., 1998. – 50 с.

² Петерсон Г. М. Міжнародні правові питання архівної справи у цифрову епоху // *Архіви України*. – 2004. – № 3. – С. 51–56; Crouse Maurice. Citing Electronic Information in History Papers. – Режим доступу: <http://history.memphis.edu/mcrouse/elcite.html> – Заголовок з екрану; Page Melvin. A Brief Citation Guide for Internet Sources in History and the Humanities. – Режим доступу: <http://www/h-net.org/~africa/citation.html> – Заголовок з екрану; Reagan P. D. History and the Internet: A Guide. – Режим доступу: <http://highered.mcgraw-hill.com/sites/0072514566/> – Заголовок з екрану; Using Primary Sources on the Web. – Режим доступу: <http://www.lib.washington.edu/subject/History/RUSA/> – Заголовок з екрану; Electronic Documents in History. – Режим доступу: <http://www.tntech.edu/history/edocs.html> – Заголовок з екрану.

³ *Історичне джерелознавство: Підручник* / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 68, 464.

⁴ Антоненко І., Баркова О. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // *Бібліотечний вісник*. – 2004. – № 2. – С. 12–13.

⁵ ISBD(CR): International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources: Revised from the ISBD(S) / International Federation of Library Associations and Institutions (Originally issued by K. G. Saur, Munchen,

2002 as Vol. 24 in the UBCIM Publications, New Series). – Режим доступу: <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/isbdcr-final.pdf> – Заголовок з екрану.

⁶ Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 1026.

⁷ Record. Definition. Business Dictionary. – Режим доступу: <http://www.businessdictionary.com/definition/record.html> – Заголовок з екрану.

⁸ The Freedom of Information Act 5 U.S.C. 552, As Amended By Public Law No 104-231, 110 Stat. 3048. – Режим доступу: http://www.usdoj.gov/oip/foia_updates/Vol1_XYII_4/page2.htm – Заголовок з екрану.

⁹ Mary Dykstra Lynch. Information Highways. World Information Report 1997/98: UNESCO 1997 – Режим доступу: <http://www.unesco.org/webworld/wir-erpt/wirenglish/chap21.pdf> – Заголовок з екрану.

¹⁰ Digital Millennium Copyright Act. Public Law 105-304 [H.R. 2281] Oct.28, 1998. – Режим доступу: http://www.lexis.com/research/retrieve?_m=c68f7e0ecd0531550dcd7c2ba6665b3&docn – Заголовок з екрану.

¹¹ E-Government Act. Public Law 107-347 [H.R. 2458] Dec.17, 2002. – Режим доступу: http://www.lexis.com/research/retrieve?_m=f8f74bd23256724b07644555c3d4dc6&docn – Заголовок з екрану.

¹² Fair-Use Guidelines For Electronic Reserve System. – Режим доступу: <http://www.utsystem.edu/ogc/intellectualproperty/rsrvguid.htm> – Заголовок з екрану.

¹³ Global Online Freedom Act of 2007 (Introduced in House) [H.R.275.IH]. – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/thomas> – Заголовок з екрану.

¹⁴ Internet Freedom Preservation Act (Introduced in Senate) [S.215.IS]. – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/thomas> – Заголовок з екрану.

¹⁵ LexisNexis. – Режим доступу: <http://www.lexisnexis.com/about> – Заголовок з екрану.

¹⁶ Thomas. – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/> – Заголовок з екрану.

¹⁷ Electronic Records Archives. – Режим доступу: www.archives.gov/era – Заголовок з екрану.

¹⁸ National Archives Will Go Digital. – Режим доступу: <http://www.pcworld.com/article/id,117259-page,1/article.html?tk=dn080504X> – Заголовок з екрану.

¹⁹ Legal Information Institute. Cornell University Law School. – Режим доступу: <http://www.law.cornell.edu/> – Заголовок з екрану.

²⁰ *Марченко П.* Шляхи вирішення проблеми зберігання електронних документів в архіві (аналіз Інтернет-ресурсів) // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 83.

²¹ Resources for Documenting Electronic Sources. – Режим доступу: http://pwl.english.purdue.edu/handouts/research/r_doelectric.html – Заголовок з екрану.

²² Page Melvin. A Brief Citation Guide for Internet Sources in History and the Humanities. – Режим доступу: <http://www/h-net.org/~africa/citation.html> – Заголовок з екрану.

²³ Crouse Maurice. Citing Electronic Information in History Papers. – Режим доступу: <http://history.memphis.edu/mcrouse/elcite.html> – Заголовок з екрану.

²⁴ Electronic Documents in History. – Режим доступу: <http://www.tntech.edu/history/edocs.html> – Заголовок з екрану.

²⁵ *Reagan P. D.* History and the Internet: A Guide. – Режим доступу: <http://highered.mcgraw-hill.com/sites/0072514566/> – Заголовок з екрану.

²⁶ Using Primary Sources on the Web. – Режим доступу: <http://www.lib.washington.edu/subject/History/RUSA/> – Заголовок з екрану.

²⁷ Turnitin. – Режим доступу: <http://turnitin.com/static/index.html> – Заголовок з екрану.

Алла КОВАЛЬОВА

**Освоєння електронних джерел
у історичних студіях: з досвіду США**

У статті розглянуті деякі аспекти американської практики використання електронних джерел в історичних студіях. Особлива увага надана правовій основі, інформаційній інфраструктурі, методиці та етичним підходам.

Ключові слова: електронні ресурси; інформаційна інфраструктура; стандарти описування; методика.

УДК 930.2:004.738.5(73)

Алла КОВАЛЕВА

**Использование электронных источников
в исторических студиях: из опыта США**

В статье рассматриваются некоторые аспекты американской практики использования электронных источников в исторических исследованиях. Особое внимание уделено правовой основе, информационной инфраструктуре, методике и этическим подходам.

Ключевые слова: электронные ресурсы; информационная инфраструктура; стандарты описывания; методика.

УДК 930.2:004.738.5(73)

Alla KOVALIOVA

**Assimilation of electronic sources in the historical studios:
from the USA experience**

Some aspects of the American practice of electronic sources in historical studios usage are considered in the article: the especial attention is paid on a legal basis, information infrastructure, methodical and ethical approaches.

Keywords: electronic resources; an information infrastructure; description standards; methods.

UDK 930.2:004.738.5(73)